

Mikroplar Cinlerin Bir Nev'i mi?: Bir Hadisle İlgili İki Yorumun Eleştirisi

Adem DÖLEK, Yrd. Doç. Dr.*

“Are the Microbes a Sort of
Genies: Criticism of an
Interpretation of a Hadith”

Abstract: In some hadiths transmitted from Muhammed the Prophet of Islam, it has been stated that prodding of genies are cause of infectious disease. Some scholars as Muhammed Rashid Ridâ and Muhammed Gazzâlî have said in their interpretations that microbes are a sort of genies. But, according to data of microbiology this opinion about that microbes are genies is not true. It is better to understand the relevant hadith in a metaphorical way.

Citation: Adem DÖLEK, “Mikroplar Cinlerin Bir Nev'i mi?” (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, III/1, 2005, pp. 107-118.

Key words: Microbe, genies, modern interpretations, Rashid Ridha, Muhammad Ghazzali.

GİRİŞ

Hız. Peygamber'den (s.a.v.) nakledilen bazı hadislerde 'tâ'ûn/vebâ' hastalığı, cinlerin dürtmesi olarak ifade edilmekte ve bir rivâyette “*Tâ'ûn, cin(ler)den olan düşmanlarınızın dürtmesidir*”¹ buyurulmaktadır. Hadiste geçen 'cinlerin dürtmesi' ifadesinin yorumu ile ilgili olarak, Muhammed Gazzâlî² gibi bazı çağdaş âlimler, mikropların cinlerin bir çeşidi olduğunu söylemektedirler.

Muhammed Gazzâlî, Reşid Rızâ'nın;

“Bu asırda mikroskop vasıtasıyla tesbit edilip, mikrop olarak isimlendirilen canlı ve görünmez varlıkların, cinlerin bir çeşidi oldukları doğrudur. Bu mikropların birçok hastalığın sebebi oldukları tespit edilmiştir. Biz de 'vebâ'nın, cin çarpmasından ileri geldiğine ilişkin hadisin tevlinde mikropların cin çeşidinden olduğunu söylemiştik”³

Şeklindeki görüşünü naklederek Reşid Rızâ ile aynı görüşü paylaşmaktadır.

Gerek Reşid Rızâ gerekse Gazzâlî, bu görüşlerine kelâmcıların “Cinlerin; görünmeyen, canlı ve gizli varlıklar (cisimler/ecsâm) olduğu”nu söylediklerini

* ATAÜ Erzincan İlahiyat Meslek Yüksek Okulu, adolek@hotmail.com.

¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, İstanbul 1992, IV, 395.

² Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-Menâr*, Kâhire 1959, III, 96-97; Muhammed Gazzâlî, *es-Sünnetü'n-Nebeviyye beyne ehli'l-fikh ve'l-hadis*, Kahire 1989, s. 118.

³ Reşid Rıza, III, 96-97.

delil getirmektedirler. Bu makalede, Reşid Rızâ, Gazzâlî ve benzerlerinin bu şekildeki yorumlarının isabetli olup olmadığı meselesi üzerinde durulacaktır. Ancak farklı yorumlara geçmeden önce, tartışmanın mahiyetine vukûfiyeti kolaylaştıracığından, ilgili hadisler hakkında kısaca bilgi verilecektir.

A- Konu ile İlgili Hadis

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den nakledilen rivâyette Allah Resûlü (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

فَتَاءُ أُمَّتِي بِالطَّعْنِ وَالطَّاغُونِ فَقِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ هَذَا الطَّعْنُ قَدْ عَرَفْنَاهُ فَمَا الطَّاغُونُ؟ قَالَ: وَخَزْرٌ
“أعدائكم من الجن وفي كل شهداء” (Ümmetimin fenâsı/yok olması, ta'n ve fâûn îledir.' buyurunca, aşhab tarafından: 'Ta'n'ın ne demek olduğunu biliyoruz, peki tâûn nedir?' diye sorulur. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle cevap verdi: 'Cin(ler)den olan düşmanlarınızın dürtmesidir ki, bütün şehidlerde bulunur.’”⁴.

Yine *Müsned*'de Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den nakledilen diğer bir rivâyette de;

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَكَرَ الطَّاغُونَ، فَقَالَ: وَخَزْرٌ مِنْ أَعْدَائِكُمْ مِنَ الْجِنِّ وَهِيَ شَهَادَةُ الْمُسْلِمِ
(Peygamber (s.a.v.), tâûnu zikretti ve (tâûn) 'Cin(ler)den olan düşmanlarınızın dürtmesidir ki, bu (dürtme) müslümanın şehâdetidir.') şeklinde geçmektedir⁵.

B- Hadiste Geçen Bazı Kelimelerin Açıklanması

1. *Ta'n*/الطعن: Mızrakla yaralamak⁶, mızrakla öldürmek⁷ gibi mânâlara gelmektedir.

2. *Tâ'ûn*/الطاغون: Ta'n kelimesinden türetilmiş olup bulaşıcı, öldürücü ve ateşli salgın hastalıktır. “Vebâ” salgını olarak da ifade edilmektedir. Vebânın belirtisi, koltuk altı, kulak arkası ve yumuşak etlerde siyahlık veya solgunluktur⁸. Bir hadiste tâ'ûnun târifi şöyle yapılır: “... *Tâ'ûn*, develerde çıkan (ve onların ölümlerine sebep olan) bezler gibi bezelerdir ki, koltuk altlarında, burun ve karın yumuşaklarında ortaya çıkar.”⁹.

3. *Vahz*/وخز: Nüfuz etmeksizin dürtmek suretiyle yaralamak, dürtmek, dürtmek suretiyle öldürmek mânâlarına gelmektedir.

Hadiste tâ'ûn/vebâ salgınının sebebinin, *vahz* yani “cinin dürtmesi” olduğu bildirilmektedir. Aslında *vahz* kelimesi ile *ta'n* kelimesinin mânâları arasında çok yakından bir ilişki bulunmaktadır. Şöyle ki; yukarıda da belirtildiği gibi *ta'n*; yaralamak, mızrak, ok vs. şeylerle öldürmek mânâlarına gelirken; *vahz* da nüfuz etmeksizin dürtmek suretiyle yaralamak, dürtmek, dürtmek suretiyle

⁴ Ahmed b. Hanbel, IV, 395.

⁵ Ahmed b. Hanbel, IV, 413.

⁶ Cemaluddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut, ts., XIII, 265-266.

⁷ Ebulbekâ Eyyûb b. Mûsâ, *el-Külliyyât*, Beyrut 1993, s. 730.

⁸ Mahmud Denizkuşları, *Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde Tıp*, İstanbul 1982, s. 95.

⁹ Suyutî, Celaluddin Abdurrahman b. Ebî Bekir, *el-Câmiu's-Sağîr*, Beyrut, ts., hadis no: 5333 (Tabaranî'den naklen).

öldürmek mânâlarına gelmektedir. Böylece biri âletle hâriçten içe doğru yaralayarak öldürmeyi, diğeri ise âlet olmaksızın ve dıştan yaralamadan, içten dışa doğru etki ederek¹⁰ öldürmeyi ifade etmekle birlikte her iki kelime de “öldürme” hususunda aynı mânâya gelmektedir.

4. *Cin*/الجن: Cin, kelime olarak; bir şeyin duyulardan gizli olması¹¹, örtmek, gizli olmak, göze görünmemek gibi manalara gelmektedir. Göze görünmemeleri sebebiyle melekler için de ‘cin’ tabiri kullanılmaktadır. Bu manada her melek cindir. Ancak her cin melek değildir¹². Örtmesi ya da göze görünmemesi sebebiyle de bazı nesnelere için de ‘cin’ kelimesinden türetilmiş ifadeler kullanılmaktadır. Meselâ; karanlığı ile her şeyi örtmesi sebebiyle geceye ‘cienân’ denilmektedir. Âyette “فلما جن عليه الليل” (*Üzerini gece karanlığı kapladı*)¹³ buyrulmaktadır. Cenâze, bir şeyle örtüldüğünde ona da ‘ecennehû’ denilmektedir. Ölüyü örtmesi sebebi ile kefene ve kabre ‘cenen’; göğüsün içinde örtülü olmasıyla kalbe ‘cinân’; vücudun, rûhu içinde gizlemesiyle de rûha ‘cinân’ denilirken; evlerde olan yılanlara da ‘cinnân’ denilir. Annesinin karnındaki bebeğe de ‘cenîn’ denilmesi, anne karnının içerisinde iken görünmemesi nedeniyledir. Örtülü olan her şeye de ‘cenîn’ ifâdesi kullanılabilir. Silah veya başka bir şeyden korunmak maksadıyla arkasına gizlenen şeye ‘cünnet’ denildiği gibi insanı tehlikeden koruyan zırh vs. şeylere de ‘cünnet’ denilmektedir. İnsanı günahlardan alıkoyması sebebiyle oruç için de ‘cünnet’ tabiri kullanılmıştır¹⁴. Cemaatin yanılmasına ve hata yapmasına mâni olduğundan imam için ‘cünnet’ tabiri kullanıldığı¹⁵ gibi, temsil ettiği kuvvet itibariyle savaşlarda vs. arkasına sığınılması sebebiyle komutan için de ‘cünnet’ ifâdesi kullanılmıştır¹⁶. Toprağı örtmesi sebebiyle bol ağaçlı bahçeye ‘cennet’ veya ‘cinân’ denilmektedir¹⁷. Buluş çağından önce ölen çocukların Müslüman anne babaları için âhirette Cehenneme karşı koruyucu olacaklarından dolayı bu çocuklar için de ‘cünnet’ ifâdesi kullanılmaktadır¹⁸. Cünûn, akla perde örtülmesi, yani delilik demektir. Bundan dolayı delirmiş olana da aklı örtülmüş

¹⁰ Abdurraûf, Münavî, *Feyzu'l-Kadîr*, Beyrut, ts., IV, 288.

¹¹ Râğîb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî Ğaribi'l-Kur'ân*, Beyrut, ts., s. 98; el-Hâc, Halid b. Muhammed Ali, *Hakâiku'l-İmân bi'l-Melâike ve'-Cânn* 1987, s. 207.

¹² Râğîb, s. 99.

¹³ En'âm, 6/76.

¹⁴ Buhârî, *Sahih*, İstanbul 1992, Savm, 2; Müslim, *Sahih*, İstanbul 1992, Sıyam, 161; Ebû Dâvud, Savm, 25.

¹⁵ Müslim, Salât, 88.

¹⁶ Buhârî, Cihad, 109; Müslim, İmâret, 47; Ebû Dâvud, *Sünen*, İstanbul 1992, Cihad, 151.

¹⁷ Bkz. Râğîb, 98-99; İbnu Manzûr, XIII, 92-100; Ali Osman Ateş, “Akıl hastalıkları Üzerinde Cinlerin Etkisi ve Rukye Konusuyla İlgili Bazı Rivâyetlerin Değerlendirilmesi”, *Diyanet İlmî Dergi*, c. 29, sayı 2, s. 115; Süleyman Ateş, *İnsan ve İnsaniüstü Ruh, Melek, Cin, İnsan*, İstanbul 1979, s. 35; Arif Aslan, *Şeytan ve Cinler*, İstanbul 2002, 119-120.

¹⁸ Mâlik b. Enes, *el-Muvattâ'*, İstanbul 1992, Cenâiz, 39.

veya kendisine cin musallat olmuş kişiye de ‘mecnûn’ denilmektedir¹⁹. ‘Cin’ kelimesinin çoğulu ‘cinân’ ve ‘cinnet’ şeklinde gelmektedir. Görüldüğü gibi gözle görülmeyen ve görünmekten gizlenen şeylere ‘cin’ kelimesi ya da bu kökten türetilmiş bir kelime kullanılmaktadır.

Terim olarak ise *cin*; dumansız ateşten yaratılan,²⁰ gözle görülemeyen, duyularla hissedilemeyen, ruhânî, şuur sahibi ve varlık âleminin bir nev’i olan varlığın adıdır²¹. Bunlara, insanların hilâfına olarak gizlenmeleri ve göze görünmemeleri sebebiyle ‘cin’ denmektedir.²² Çünkü cinler insanların görmelelerinden gizlenirler.

Cinler, şuurulu varlıklar olmaları sebebiyle insanlar gibi imân ve ibâdetle mükelleftirler²³. İnsanlar gibi onların da yaratılış gayelerinin Allah’a imân ve ibâdet etmek olduğu Kur’ân-ı Kerîm’de açıkça bildirilmiş ve “*Ben, cinleri ve insanları ancak bana ibadet etsinler diye yarattım*”²⁴ buyurulmuştur. Kur’ân-ı Kerîm’in 72. sûresinin adı ‘el-Cinn’ sûresidir ve bu sûrede onların da insanlar gibi inançlı ve inançsız olanlarının olduğu ifade edilmektedir.²⁵ Hatta hadiste inançlı olan cinler, inanan insanların kardeşleri olarak nitelendirilmiştir.²⁶

Cinlerin inançsız olanları, şeytan olarak ifade edilmektedir. İnançsız olan bu cinler insanların düşmanlarıdır. İnsanlara her türlü kötülükleri yaptırmak isterler, vesvese verirler ve bu sayede insanları hak yoldan saptırmak onların birinci gayeleridir²⁷. Nâs sûresindeki “من الجِنَّة والنَّاسِ” ifâdesindeki “الجِنَّة” kelimesinden insanlara vesvese veren cinler murat edilmiş ve bunların insanlara vesvese verdiği haber verilmiştir.²⁸

5- Cinlerin Dürtmesi: İnsanlar, tarih boyunca, sırrına ve inceliklerine akıl erdiremedikleri, gizemli şeyleri, sara gibi hastalıkları, hoşlarına gitmeyen durumları ve tavır değişikliklerini hep şeytana ve cinlere atfetmişlerdir. Kısaca şeytan ve cinler, istenilmeyen ve hoşla gitmeyen kötü kabul edilen şeylerin

¹⁹ Rağıb, s. 99; Ateş, 35.

²⁰ Kur’ân-ı Kerîm’de “Cinni dumansız (semûm) ateşten yarattık.” (Hicr, 15/27); “Allah cinni dumansız (mâric) ateşten yarattı” (Rahman, 55/15) buyrulur. Hadiste de “Melekler nurdan, cin de dumansız ateşten ... yaratıldı.” Müslim, Zühd, 60; Ahmed b. Hanbel, VI, 168) buyrulmaktadır.

²¹ el-Hâc, s. 209.

²² Rağıb, 98; İbnu’l-Esir, *en-Nihâye fi garibi’l-Hadishadis ve’l-eser*, Beyrut ts., I, 307; el-Hâc, s. 209.

²³ Şerafettin Gölcük-Süleyman Toprak, *Kelam*, Konya 1996, s.387; el-Hâc, s. 249–251.

²⁴ *ez-Zâriyât*, 51/56.

²⁵ el-Cinn, 72/1 vd.

²⁶ Tirmizî, *Sünen*, İstanbul 1992, Tahâret, 16.

²⁷ Kur’ân-ı Kerîm’de şeytanın insanları hak yoldan saptırdığı şöyle haber verilmektedir: “... İnsanları saptırmak için Senin dosdoğru yoluna oturacağım, sonra elbette onlara önlerinden arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım ve Sen onların çoğunu şükredenler bulmayacaksın.” (el-A’râf, 7/17-18).

²⁸ en-Nâs, 114/6.

sembölü olmuştur.²⁹ Kaffal'ın (v. 507/1113) da dediği gibi, insanlar, bir şeyi kötölemek istedikleri zaman onu şeytana nisbet etmeyi âdet haline getirmişlerdir³⁰. Dolayısıyla cinlerin çarpması âdetâ insanları korkutan, çarpılınca da korkunç bir şekil olarak görülen bu durumlar tabiatıyla insanlara dehşet vermektedir. Bunun için olmalı ki, Kur'an-ı Kerim'de, fâiz yemenin akibetinin dehşetini anlatmak ve bundan sakındırmak gayesiyle, fâiz yiyenlerin kıyamet gününde kabirlerinden kalkarken âdetâ şeytan çarpmış kişilerin hâli gibi kalkacakları bildirilerek³¹ böyle kişilerin bu halleri, "cin çarpması" olarak ifade edilmiştir ki, bunun, insanların bu zanlarına göre hitap eden bir temsil olduğu söylenmiştir³².

Çağımızın ilmi tespitlerine göre bazı mikroplar; sinir ve kas sistemini etkileyerek insan vücudunda değişik görünümlere veya kontrol dışı kas hareketlerine sebep olabilmektedirler. Meselâ, tetanos hastalığında, yüz kaslarındaki gerilmeye bağlı olarak hasta, sırttan bir yüz ifadesine sahip olup dudaklar hafif aralıklı, köşeleri yana kaymış, burun kanatları açılmış, alın kırışmış halde olur. Sırt, kol ve bacak kaslarının sertleşmesiyle hasta yay gibi kıvrılır, düz bir yere yatırıldığında baş ve topuklar yüzeye temas ettiği halde kalça, bel ve sırt havada kalır.³³ Öte yandan menenjit hastalığı neticesinde görülen sara nöbetlerini³⁴ de hadiste bahsedilen vebâ hastalığının şumulünde değerlendirmek mümkündür. Yine bazı mikropların sebep olduğu bazı hastalıklar da hastanın gerek alışılmışın dışında fiziksel görünüme sahip olması, gerekse alışılmışın dışında davranış göstermesinden dolayı bu durumların da cin çarpmasına benzetildiği düşünülebilir.

Yukarıda zikredilen hadiste vebânın/tâûnun sebebinin 'cinlerin dürtmesi' olduğu ifade edilmesinin, ilmin bugünkü kadar ilerlemediği o dönemde gözle görünmeyen şeylere de 'cin' tabirinin kullanılması sebebiyle olduğu söylenebilir.

Hz. Peygamber (s.a.v.), insanların anlayabileceği bir lisanla onlara beyanda bulunurdu. Bazı mikropların, çeşitli hastalıkların sebebi olması ve insana zararlı olması sebebiyle de cinlere/şeytanlara teşbih edilmiş olduğunu söylemek mümkündür. Başka hadislerde de insana zarar veren şeylere şeytan tabirinin kullanıldığı bir gerçektir.³⁵ O zamanda Hz. Peygamber (s.a.v.), şayet 'mikrop' kelimesini veya bu manaya gelen bir kelime kullanmış olsaydı, ilmi seviyeleri buna müsâit olmayan o zamanın insanların bunu anlaması imkan-

²⁹ Bkz. Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılmasında Metodoloji Sorunu*, Ankara 1997, s. 251.

³⁰ Fahrüddin er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr* (çev. Heyet), VI, 12.

³¹ El-Bakara 2/275.

³² Geniş bilgi için bkz., Elmalılı, II, 957-958.

³³ Şemsettin Ustaçelebi (Editör), *Temel ve Klinik Mikrobiyoloji*, Ankara 1999, s.628.

³⁴ Ustaçelebi, 505.

³⁵ Meselâ bkz. Buhârî, Salât, 100; Müslim, Salat, 258; Beyhakî, *Şuabu'l-Îmân*, Beyrut 1990, V, 74-75.

sız olurdu. Bu bakımdan Hz. Peygamber (s.a.v.), insanların seviyelerine göre onların anlayabileceği şekilde konuşmuştur. Mikropların insanın bedenine verdiği zararın ve görünürde bir darbe izi olmaksızın insanın bazen ölümüne sebep olmasının hadiste vahz/dürtme olarak ifade edilmesi dikkati çekicidir ve gayet belîğ bir ifade olmaktadır.

C- Mikropları, Cinler Olarak Yorumlamak Mümkün mü?

Mikropların, cinler olarak yorumlanıp yorumlanamayacağına geçmeden önce mikrobun kısaca tanımını yapmakta fayda vardır.

1- Mikrop Nedir?

En küçük canlı varlıklara genel olarak mikrop denmektedir. Mikroplar, 17. yüzyılda mikroskopun keşfiyle tanınmaya başlandı. 19. yüzyılın sonlarına doğru da birçok hastalıklara sebep oldukları keşfedildi.

Günümüzün ilmî verilerinin ortaya koyduğu gerçeklere bakıldığında konunun uzmanı olan gerek mikrobiyoloji uzmanları gerekse tabipler; çoğu hatalıklara sebep olan mikroorganizmaları üç grupta ele almaktadırlar: Virüsler, bakteriler, parazitler.

a- Virüsler

Virüsler, şimik maddeler ve çok basit mikroplar olarak kabul edilir. Virüslerin büyüklükleri 18–38 nm (nanometre) ile 300 nm arasında değişmektedir³⁶. Tam olarak hücre bile olmayan ve sadece genlerden meydana gelmiş bulunan virüslerin canlı varlık olup olmadığı tartışmalı olmakla birlikte canlı ortamda canlılık gösterdiğinde ihtilaf yoktur³⁷. Bunlar, maddî varlıkları tesbit edilmiş olan ve âletler yardımıyla göz ile görülebilen en küçük maddî varlıklardır. Virüslerin kendi içinde birçok çeşitleri bulunmaktadır. Virüsler, insanda kızamık, kızamıkçık, çocuk felci, kabakulak, nezle, enfeksiyon mononukoz, akut viral hepatit etkenleri, kuduz, dans, bazı viral ansefalitler gibi birçok hastalıkların sebebidir. Bir virüs, hedef organ veya hücrelere göre değişen birçok hastalığın etkeni olabilir³⁸.

b- Bakteriler

Virüslerden daha büyük olan bakteriler de mikroorganizmalardandır. Bakteriler, insanlarda ve hayvanlarda birçok hastalıklara sebep olmaktadır. Bunların da birçok çeşitleri bulunmaktadır. Bakteriler, yeryüzünde bataklıklarda, tüm sularda, insan ve hayvan vücutlarında kısaca her yerde yaşarlar³⁹.

³⁶ Mehmet, Çakır, *Canlılar Bilimi*, İstanbul, 2001, s. 9.

³⁷ Çakır, s. 9; Abdurrahman, Aktümsek, *Canlılar Bilimi*, Ankara, 2002, s.7.

³⁸ Kaya, Kılıçturgay (Editör), *Temel Mikrobiyoloji ve Parazitler*, 212; Ayrıca geniş bilgi için bkz. Ustaçelebi, *Temel ve Klinik Mikrobiyoloji*.

³⁹ Geniş bilgi için bkz. Çakır, s. 14.

c- Parazitler

Diğer bir canlının üzerinde veya içinde onun zararına olarak yaşamaya adapte olan canlılardır. Bakterilerden daha büyük varlıklardır. Parazitlerin de birçok çeşitleri bulunmaktadır ve durumlarına göre de birçok hastalıklara sebep olmaktadır⁴⁰.

2- Mikroplar, Cin Olabilir mi?

Mikropların; âletler (mikroskoplar) vasıtasıyla gözle görülebilen ve incelenebilen, duyularla hissedilebilen maddî varlıklar olduğu günümüzde açıkça anlaşılmıştır. Mikroplar, fizikî âlemin birer unsurudur.

Cinler ise manevî varlıklardır, onların somut bir vücutları yoktur. Pozitif ilimlerin fizikî âlemleri incelediği dikkate alındığında mikropların görünmesini sağlayan yöntemlerle, metafizik âlemin bir parçası olan cinler üzerinde bir araştırma yapıldığı şu ana kadar görülmemiştir. Bu bakımdan mikropları, “cin” olarak yorumlamak mümkün görülmemektedir.

Buna rağmen, yukarıda da zikredildiği gibi, mikropların cin olabileceğini savunan bazı çağdaş âlimler bulunmakla birlikte çoğunluk bunun aksini savunmaktadır Bunlardan bazılarının görüşlerini zikretmek yerinde olacaktır. Meselâ; Râzî (ö. 606/1299), şeytanın kesif bir cisim olduğunu iddia etmenin cehâlet olduğunu belirtirken⁴¹, Süleyman Ateş de; “Bazı kimselerin, cinleri zararlı mikroplar sandıklarını, bunun ise doğru olmadığını”⁴² ifâde eder. İbrahim Canan da “Cin ve şeytanı; mikrop, bakteri, virüs gibi maddî varlıklarla karıştırmak, onlarla izah etmek büyük hatadır, şahsî, beşerî, arzî bir te’vildir.”⁴³ der. Konu ile ilgili olarak Ahmed Saim Kılavuz da şöyle der: “Çağımızda cinlerin mahiyetlerinin “ateşe karışan” varlıklar olmaları⁴⁴ dikkate alınarak karbon asidinden “dumansız ateş”ten yaratıldıkları göz önüne alınarak canlılığını ruhtan alan ve ezelde var edilen ışınların, ufolardan veya enerjiden yahut bazı hadislerde hastalıkların sebebi olarak gösterilmeleri dikkate alınarak mikroplardan ibaret olduğu tarzında bir takım görüşler ileri sürülmüşse de bunlar, ilmî bakımdan temellendirilmemiş bazı teoriler niteliğindedir. Zira duyular ötesi varlıklar olmaları sebebiyle sadece nakil yoluyla doğru bilgi edinebileceğimiz cinlerin mahiyeti hakkında nasslarda ateşten yaratıldıklarının ötesinde bir bilgi mevcut değildir. Bazı haşaviyye mensupları hariç İslam âlimlerinin hemen hepsine göre mükellef yaratıklar olan cinlerin mükellefiyetin üstesinden gelebilmeleri için şuur, idrak ve irade gücüne sahip olmaları

⁴⁰ Bkz. Kılıçturgay, s. 238 vd.

⁴¹ Râzî, VI, 12.

⁴² Ateş, s. 35.

⁴³ İbrahim, Canan, *Kütüb-i Site Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Ankara 1991, IV, 347.

⁴⁴ Rahman, 55/15.

gerekir ki, bu hususu çağımızda ileri sürülen görüşlerle bağdaştırmak mümkün görünmemektedir.”⁴⁵

Ali Osman Ateş de şöyle der: “Mikropların henüz keşfedilemediği o dönemde Hz. Peygamber’in onlara bazı özellikleriyle işaret etmesi ilginçtir. Onların çıplak gözle görülmemeleri sebebiyle Hz. Peygamber onlara ‘cin/şeytan’ lafızlarıyla işaret etmeyi uygun bulmuştur. Hz. Peygamber’in hadislerinde işaret ettiği diğer bir özellikleri, onların insan sağlığı için zararlı olduklarıdır ki, Hz. Peygamber’in yiyecek ve içecek kaplarının ağzının kapatılmasına dair emirlerinden bu durum ortaya çıkmaktadır. Hadiste işaret edilen diğer özellikleri ise; onların çöplüklerde, atık maddelerde, pis yerlerde çoğaldığıdır. Bu da günümüz biliminin, mikropların üremesi ve çoğalmasıyla ilgili olarak tesbit ettiği bir gerçektir. Hadiste işaret edilen diğer bir özellikleri de bulaşıcı hastalıklara da onların sebep oldukları hususudur.”⁴⁶

Hz. Peygamber (s.a.v.), vebâ hastalığının bulunduğu yerde olanın (zaruret olmadıkça) oradan çıkmamasını, orada olmayanın da (zaruret olmadıkça) oraya girmemesini tavsiye etmesi⁴⁷ de vebâ mikrobonun bulaşmak suretiyle geçtiğine işaret etmektedir. Şayet mikrop, cin olmuş olsa idi, mikroplu yere gidilmesi veya oradan çıkılmasının yasaklanması gerekmezdi; çünkü cinlerin geçmesi için böyle bir sınırlama olamaz. Cinler istedikleri zaman, istedikleri yerlere çok süratli⁴⁸ şekilde gidebilirler⁴⁹.

Vebâ mikrobonun başka bazı özellikleri de vardır. Meselâ; bu mikrop daha ziyade pirelerle ve damlacıklarla bulaşmaktadır. Vebâ mikrobu 22°-28° derecede hareketli, 37° derecede ise hareketsizdir⁵⁰, 55° derecede ısıtılınca 10 dakikada ölürler, hava kuruluğuna dayanıksızdırlar⁵¹, laboratuarda besi yerleri hazırlanarak çoğaltılması mümkündür⁵². İşte bu özelliklerin, cinlerin özellikleri ile örtüşdüğünü söylemek de mümkün görünmemektedir.

Tüm bu anlatılanların yanında mikroplar, şayet cinlerin bir nev’i şeklinde yorumlanacak olursa o zaman şu sorulara da cevap bulmak gerekecektir:

a- Mikroplar, şuurlu varlıklar mı?

b- Mikroplar, şuurlu varlıklar olarak kabul edilirse o zaman îmânla mükellef olduklarını kabul etmek gerekmez mi?

⁴⁵ Ahmed Saim, Kılavuz, “Cin” *DİA*, İstanbul 1999, VIII, 9.

⁴⁶ Ateş, s.115.

⁴⁷ Buhârî, Tıb, 30; Müslim, Selam, 92; Tirmizî, *Sünen*, Cenâiz, 66.

⁴⁸ Haluk Nurbaki’ye göre; cinlerin hızları 300.000 km/sn.’den fazladır ve bu hızları sebebiyle görünmeleri ya da bir âlet tarafından algılanmaları imkânsızdır (*Kur’ân-ı Kerim’den Ayetler ve İlmî Gerçekler*, s. Ankara 1986, s. 234.).

⁴⁹ Geniş bilgi için bkz. el-Hâc, 232.

⁵⁰ Ustaçelebi, s. 507.

⁵¹ Ustaçelebi, 504.

⁵² Ustaçelebi, 505.

c- Hz. Peygamber (s.a.v.), şuurlu varlıklar olan insanlara ve cinlere peygamber (rasülü's-sekaleyn) olarak gönderilmiştir⁵³. O zaman Hz. Peygamber'in mikropların da peygamberi olduğunu söylemek doğru olmaz mı?

d- Cinler, Kur'ân-ı Kerîm'e muhatap varlıklardır. Acaba mikroplar da Kur'ân'a muhataplar mı?

e- Mikropların, âlet vasıtasıyla incelenebilen ve duyu alemine girmiş varlıklar olduğu artık tartışma götürmemektedir. O zaman cinlerin de mikroskopla incelenebileceği söylenemez mi?

f- Mikroplar, çoğu kere ilaçlarla yok edilebilmektedir. Acaba, cinleri de ilaçlarla insanlardan uzaklaştırmak mümkün mü?

g- Mikroplar üzerinde senelerdir laboratuvarlarda araştırma ve inceleme yapılmaktadır, bundan sonra da yapılmaya devam edilecektir. Acaba, cinler üzerinde de fizikî olarak yapılan bir araştırma var mıdır?

h- Mikropların, maddî özellikleri, çoğalmaları, sebep olduğu hastalıklar ve tedavi yöntemleri üzerinde ilmî eserler yazıldığı halde cinler hakkında da böyle yazılan eserler mevcut mudur?

ı- Cinlerin, insan ve çeşitli hayvan şekillerine girdikleri belirtilmektedir. Bir mikrobun da çeşitli şekillere girdiği henüz tesbit edilmiş mi?⁵⁴

i- Hz. Süleyman (a.s.), cinleri istihdam etmiş, büyük ve ağır işlerde çalıştırmıştır⁵⁵. Mikropların bu şekilde istihdam edilmesi mümkün müdür?

Bu şekilde soruları daha da artırmak mümkündür.

Bu soruların hepsine şimdilik verilebilecek tek bir cevap vardır: O da "hayır" demekten başka bir şey değildir. O zaman mikropları, cin olarak yorumlamanın mümkün olmadığını söylemek daha doğru olacaktır.

Bu bakımdan, ilmin isbat ettiği ve tabiplerin kabul ettiği hususlarda Müslümanların nizâyâ ihtiyaçlarının olmadığını⁵⁶ söyleyen M. Reşid Rızâ, bu sözünde haklı olabilir. Ancak mikropların cinlerin bir nevi olduğunu söyleyen M. Reşid Rızâ'nın bu yorumunun, ilmî gerçeklere ne derce uygun olduğu tartışma götürür, hatta ilmin tesbit ettiği bu noktayı hadise tatbik etmenin uygun olduğu şöyle dursun, tam aksine uygun olmadığı görülmektedir. Burada tartışmaya ihtiyaç olan husus, ilmin tesbit ettiği durumun ötesinde M. Reşid Rızâ'nın ve aynı fikri savunanların bu tatbikleridir ki, bu tatbikin isabetli olmadığı ortadır.

⁵³ Şibli, Muhammed, *Cinlerin Esrarı* (Çev.: Muhammed Ferhat), İstanbul 1992, s. 176-180; Gölcük, 387; Ateş, s. 36; el-Hâc, s. 252-256.

⁵⁴ el-Hâc, s. 227-235.

⁵⁵ Sebe', 13-14; Neml, 39; Geniş bilgi için bkz, el-Hâc, s. 233.

⁵⁶ Reşid Rıza, III, 96.

Mikroplarla ilgili yapılan ilmî araştırmalardan ve varılan sonuçlardan hareketle çok rahatlıkla denilebilir ki; mikropların cinlerin bir nevi olduğu görüşünü kabul etmenin mümkün olmadığını söylemek pekâlâ daha doğrudur.

M. Reşid Rızâ'nın delil olarak zikrettiği Kelâmcıların, cinlerin târifi olarak verdiği ifade üzerinde kısaca durmak gerekirse; meselâ, Taftazânî (ö. 793/1390), cinleri anlatırken “el-cinnü ecsâmün latîfetün... /Cinler, latîf cisimlerdir ki, muhtelif şekillere girebilir, kendilerinden acip fiiller tezahür eder, onların mü'min olanları, kâfir olanları, âsî olanları ve itaatkâr olanları vardır”⁵⁷ şeklinde ifâde etmektedir. Bu târifi, M. Reşid Rızâ'nın Kelâmcıların sözü olarak naklettiği “Cinler; canlı, görünmeyen gizli cisimlerdir” ifâdesi ile karşılaştırdığımızda, her şeyden önce bu târifte, Taftazânî'nin târifi arasında çok ince ancak ince olduğu kadar da çok önemli bir kelime eksikliği bulunmaktadır ki bu eksiklik, kelimenin tam mânâsıyla târifin letâfetini de kaybettirmektedir. O da “latîf” kelimesidir. Latîf; mülayim, güzel, şirin, küçük ve hoşla giden, cisimle alakası olmayan, göze görünmeyen, gibi mânâlara gelmektedir. Cinlere de gözle görünmemeleri, soyut bir vücutlarının olmaması sebebiyle latîf cisimler/varlıklar denmektedir.

İkinci olarak, tarifte geçen “ecsâm/cisimler” kelimesinin nasıl anlaşıldığıdır. Reşid Rızâ'nın yorumundan “cisim-ecsâm” kelimesinin maddî bir varlık olarak algılandığı anlaşılmaktadır. Fakat tarifin bütünlüğü içinde düşünöldüğünde burada zikredilen “cisim-ecsâm” kelimesinin, ezeli olmayan, sonradan yaratılan ve kendine özgü manevî vücudu bulunan varlık manasında kullanıldığı anlaşılmaktadır. Çünkü Kelâmcıların “cisim-ecsâm” târiflerine bakıldığında Allah'ın dışında olan ve sonradan yaratılan herşeye âlem ve bu âlemdeki bütün varlıklar için “cisim-ecsâm” kelimesi kullanıldığı görölmektedir. Bu sebeple biz de cinlerin târifleri yapılırken kullanılan “ecsâm” kelimesinin “varlıklar, yaratıklar” şeklinde anlaşılmasının daha doğru olduğu kanaatindeyiz. O zaman târif şöyle olur: “Cinler, hayat sahibi, latîf varlıklardır...” yine Taftazânî'nin, melekleri anlatırken “Melekler, muhtelif şekillere girebilen latîf cisimler (ecsâm) dir.” şeklindeki târifi de bizim bu kanaatimizi desteklemektedir. Göröldüğü gibi melekler için de “ecsâm” kelimesi kullanılmaktadır ki, hiçbir İslâm âlimi, buradaki “ecsâm” kelimesinden hareketle meleklerin de maddî varlıklar olduklarını söylememişlerdir. Bu bakımdan aynı durumun cinler için de geçerli olduğu pekâlâ söylenebilir.

D- Hadisten Kastedilen Mânâ

Baştan beri anlatılanlar doğrultusunda hadisin ifâdesini anlamaya çalıştığımızda, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in; çıplak gözle görölemeyen mikropların,

⁵⁷ Taftazânî, şeytanları “eş-Şeyâtînü ecsâmün nâriyyetün/Şeytanlar nâri cisimlerdir” şeklinde tarif ederek cinlerle şeytanları ayrı ayrı ele almaktadır (*Şerhu'l-Makâsîd*, Beyrut 1988, III, 368).

hariçten bir yara ile veya darbe ile, yaralamadan insanların ölümüne sebep olmasını teşbihî bir anlatımla ifade etmiş olduğunu söyleyebiliriz.

Bunun yanında Hz. Peygamber (s.a.v.), ümmetinden birçok insanın eskiden savaşta ok, mızrak gibi savaş âletleri ile şimdi ise teknolojinin geliştirmiş olduğu savaş âletleriyle, diğer yandan da vebâ/tâ'ûn gibi bulaşıcı ve öldürücü hastalıklarla toplu ölümlerin olacağını haber verdiği⁵⁸ görülmektedir.

Cinlerin insanların düşmanı olmasına gelince; kâfir olan cinler, diğer ifadeyle şeytanlar, insanların düşmanıdır. Her vesile ile insanları hak yoldan çevirmeye, günahlara ve küfre düşürmeye telkin ve teşvikte bulunurlar. Bu bakımdan inkârcı cinler insanın manevî hayatını yok eden düşmanlardır. Mikroplar da çıplak gözle görülemeyen ve insanın maddî hayatını yok eden varlıklardır. Bunların maddî gözle görülmemesi ve insanın hayatının yok olmasına sebep olması sebebiyle cinlere benzetilerek belîğ bir şekilde, bazı mikropların insanların hayatına kasteden varlıklar olduğuna dikkat çekilmektedir.

Diğer bir nokta da hadiste, dîni için düşmanlarla savaşırken öldürülen Müslümanın şehid olduğu gibi, tâûn/vebâ gibi hastalıklara sebep olan mikropların sebep olduğu hastalıkla ölen Müslümanların da şehid olduğu müjdesi verilmektedir. “O, Müslümanın şehadetidir” ifadesi bu gerçeği anlatmaktadır. “Her şehidde vardır” ifâdesi de; şehitlik mertebesini kazanan ya dîni veya

⁵⁸ Hz. Peygamber döneminde veba/tâ'ûn hastalığının en tehlikeli hastalık olduğu bilinmekteydi. Bundan dolayı Hz. Peygamber, hem hastalığın önemine dikkati çekmiş hem de toplu ölümlere sebep olacağına işaret etmiştir.

Belirtildiğine göre, bilinen ilk veba salgını M.S. 542'de Akdeniz kıyılarında görülmüş ve bu salgın Mısır'a, Afrika'nın kuzeyine, Filistin'e, Suriye'ye, İstanbul'a, İtalya'ya ve Germeniya'ya yayılmıştır. İkinci büyük salgın ise 1346 ile 1353 arasında ortaya çıkmış, Anadolu'dan geçerek Akdeniz'e ulaşmış, Fransa'nın güneyinde pek çok ölüme sebep olmuş, oradan yukarı çıkarak İngiltere'ye, Almanya'ya ve Polonya'ya yayılmıştır. 1446'da Tesalya'da başlayan Veba, Makedonya ve Trakya'yı kasıp kavurmuştur. Aynı derecede Batıda da (1478 Venedik gibi) veba salgını görülmüştür. Veba XVI. yüzyılda yeniden baş göstermiş ve Milano'nun 250 000 nüfusu 60 bine inmiştir. Veba, XVII. yüzyılda da (1655 Londra vebası), XVIII. y. yılda da (1720 Marsilya vebası) büyük kıyımlara sebep olmuştur. Bundan sonra Mısır, Suriye ve Arabistan'a yerleşmiş ve oralarda hemen hemen hep yerleşik kalmıştır. 1832'den 1845'e kadar yavaş yavaş başlayan salgında 1894 ile 1912 arasında 11 milyon kişinin öldüğü iddia edilmiştir. Çin'e yayılan salgın, Büyük Okyanus'u geçerek San Fransisco'da Amerika sahillerine ulaşmıştır. Batı'dan Afrika'ya geçmiş ve Portekiz'e kadar tahribat yapmıştır. Avrupa'da ise vebanın sayısı çok olmamıştır. 1920'de 23 ölümlerle sonuçlanan 71 vak'a Paris'te görülmüştür. Cezayir'de 1930 ve 1944'te küçük salgınlar olmuş ve 67 vak'a olmuştur. Güneyde Hindistan'da vebanın salgın olduğu söylenir. Başta Cava (1911'den 1951'e kadar 23.239 vaka) olmak üzere Güneydoğu Asya, Kuzey Çin (1947'de 200 vak'a) gelir. Kuzey Amerika Kaliforniya Oregon ve New Mexico'da daha mikrop yuvalarının mevcut olduğu söylenir. Ekvador'da, Peru'da, Arjantin'de (1899 ile 1948 arasında 7000 vak'a) ve Brezilya sahillerinde durum aynıdır. Güney Afrika'da da hastalığa rastlanmıştır (1920 ile 1949 arasında 1360 vak'a görülmüştür). *Meydan Larousse*, XII, 55 (Veba md.); Canan, XI, 358.

vatanı uğruna yaralanarak ölen⁵⁹ ya da vebâ gibi amansız bir hastalıkla ölen kişilerdir. Bu bakımdan şehid olan kişide bu durumlardan birisi vardır. Hz. Peygamber (s.a.v.), bir hadisinde tâ'undan ölen kişinin şehid olacağını açıkça bildirerek şöyle buyurmuştur: "Tâ'un, her Müslümanın şahâdetidir."⁶⁰

Sonuç

Netice olarak diyebiliriz ki, günümüzün mikroorganizma ilminin verilerine göre mikroorganizmalar tabiatta bulunan en küçük maddî varlıklardır. Mikroskop vasıtasıyla duyularla incelenebilmektedir. Cinler ise ruhanî ve şuurlu varlıklar olup, varlıkları üzerinde henüz bir inceleme yapılamamıştır. Mikropların cinlerin bir nev'i olduğu şeklindeki yorumlara katılmak mümkün değildir.

Mikropları, kimyevî ilaçlarla öldürmek veya etkisiz hâle getirmek mümkündür. Birçoklarının zararları antibiyotik ilaçlarla engellenebilmektedir. Cinler için ise aynı şeyi söyleyemez.

Cinler, şuurlu varlıklar olmaları sebebiyle insanlar gibi, Allah'a îmân ve ibâdet etmekle mükelleftirler. Mikroplar için böyle bir mükellefiyet söz konusu değildir. Kur'an-ı Kerim'de inanan cinlerin ehl-i cennet, inanmayanların ise ehl-i cehennem olacakları bildirilmiştir, mikroplar için böyle bir müjde ya da korkutma söz konusu değildir.

Bu bakımlardan mikropların cinlerin bir nevi olduğu şeklindeki bir yorumun sadece bir teoriden ve zandan ileri gitmediğini söylemek mümkündür. Bütün bu anlatılanlar açısından meseleye bakıldığında hadisin ifadesini *teşbihî bir anlatım* olarak yorumlamanın en isabetli yorum olduğu kanaatindeyiz.

"Mikroplar Cinlerin Bir Nev'i mi?: Bir Hadis Yorumunun Tenkidi"

Özet: Hz. Peygamber'den (s.a.v.) nakledilen bazı hadislerde, cinlerin dürtmesinin vebâ hastalığının sebebi olduğu ifade edilmektedir. Muhammed Reşid Rıza ve M. Gazzâlî gibi âlimler, hadisin yorumunda mikropların cinlerin bir nevi olduğunu söylemektedirler. Fakat, mikrobiyoloji ilminin verilerine göre onların bu yorumlarının doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple hadisi, teşbihî bir anlatım olarak kabul etmek daha doğru olacaktır.

Atf: Adem DÖLEK, "Mikroplar Cinlerin Bir Nev'i mi?" , *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, III/1, 2005, s. 107-118.

Anahtar kelimeler: Mikrop, cin, hadis, çağdaş yorumlar, Reşid Rızâ, Muhammed Gazzâlî.

⁵⁹ Bir hadiste şehitlerin beş grup olduğu belirtilerek şöyle buyrulur: "Şehitler beş kısımdır: Tâundan ölenler; sancı, ishal gibi karın ağrısı ile ölenler; suda boğulma ile ölenler; göçük altında kalarak ölenler ve Allah yolunda öldürülenler." Müslim, İmaret, 164, 165.

⁶⁰ Buhârî, Cihad, 30; Müslim, İmaret, 166; Nesâî, *Sünen*, İstanbul 1992, Cenâiz, 112; Dârimî, *Sünen*, İstanbul 1992, Cihad, 21; Ahmed b. Hanbel, II, 210.